

AZİZ BASİL'İN "ΜΥΣΤΗΡΙΟ (MUSTERIO)" KAVRAMI BAĞLAMINDA HİRİSTİYANLIKTA YAZILI OLMAYAN GELENEK

The Unwritten Tradition in Christianity in the Context of Saint Basil's Concept of
"Μυστήριον (Musterio)"

Yunus KAYMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Dinler Tarihi
Anabilim Dalı, Bingöl, Türkiye.

*Asst. Prof., Bingöl University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious Studies, Division of
History of Religions, Bingöl, Türkiye.*

ykaymaz@bingol.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7270-3571

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 29 Şubat / February 2025

Kabul Tarihi / Accepted: 09 Mayıs / May 2025

Yayın Tarihi / Published: 12 Haziran / June 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June 2025

Cilt / Volume: 27 **Sayfa/Pages:** 571-594

Atıf / Citation: Kaymaz, Yunus. "Aziz Basil'in "Μυστήριον (Musterio)" Kavramı Bağlamında Hristiyanlıkta Yazılı Olmayan Gelenek [The Unwritten Tradition in Christianity in the Context of Saint Basil's Concept of "Μυστήριον (Musterio)"]". Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]-Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZİFDER] 27 (Haziran / June 2025): 571-594
<https://doi.org/10.51553/bozifder.1654137>

Etik Beyan/ Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Yunus KAYMAZ**).

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Öz

MS 4. yüzyıl Hristiyan ilahiyatının en hareketli dönemi olmuştur. Roma imparatoru Konstantin'in, seleflerinin aksine Hristiyanlara karşı geliştirmiş olduğu müspet tutum Hristiyanların kendi aralarındaki teolojik problemlerin artık kamusal alanda tartışılmasına ve bu tartışmalara siyasi erkin müdahalesine açık hale gelmesine sebep olmuştur. O dönemde Hristiyan teologların temel meselesi çok büyük oranda kristoloji olsa da özellikle dördüncü yüzyılın ikinci yarısında artık Kutsal Ruh'un da bu tartışmalara dâhil olduğunu görmekteyiz. İşte bu süreçte İznik taraftarlarının Athanasius'tan (ö. 373) sonraki en önemli temsilcisi kabul edilen Kapadokyalı Basil (ö. 379) Kutsal Ruh'un tanrılığını inkâr edenlere karşı mücadele etmiştir. Bu dönemde özellikle post-Ariusçular tarafından dillendirilen kutsal metinlerde Kutsal Ruh'un tanrılığı konusunda herhangi bir kanıtın olmadığı şeklindeki iddialara Basil cevaplar geliştirmiştir. Bu süreçte Kutsal Ruh'u kilisenin gündemine getiren asıl hadise Makedonyusçular ya da diğer bir isimle Pneumatomachi (Ruh'la Savaşanlar) grubunun ortaya çıkması olmuştur. Bu grup en temelde Kutsal Ruh'un yaratılmış olduğunu ve Baba Tanrı ve İsa Mesih ile ontolojik/özel bir bağlantısının bulunmadığını iddia etmiştir. Basil, Kutsal Ruh hakkında menfi bir tutum ortaya koyan bu grubun görüşlerine karşı cevap mahiyetinde kaleme aldığı *Kutsal Ruh Üzerine* adlı kitabını 375 yılında tamamlamıştır. Basil, İznik yanlılarının Kutsal Ruh hakkındaki temel görüşlerini bu kitapta ele alır. Kitabında Kutsal Ruh'un ilahiliğini ispat etmeye çalışırken diğer teologların metinlerinde bu bağlamda daha önce rastlamadığımız bir kavram kullanır ve önemli bir iddia ile karşımıza çıkar. Buna göre kilisede kutsal metinler dışında bir de yazılı olmayan bir gelenek mevcuttur ve bu gelenek "μυστήριον (musterio)" şeklinde aktarılmaktadır. Basil, Kutsal Ruh'un tanrılığının kaynağını işte yazılı olmayan bu gelenekte bulmaya çalışacaktır. Basil aynı zamanda yaşadığı dönemde Hristiyanların kabul ettikleri teolojik doktrinlerin en önemli kaynağının kilisedeki litürjik gelenek olduğunu söyleyerek muhalifleri karşısında üstün gelmeye çalışır. Bu bağlamda kilisenin özellikle vaftiz sakramentinde okuduğu doksoloji duasında Kutsal Ruh'un Baba ve Oğul ile zikredilmesinin bu konuda önemli bir kanıt olduğunu öne sürer. İşte Basil'e göre kilisenin doksoloji duasında olduğu gibi "μυστήριον (musterio)" biçiminde aktarılan ve yazılı olmayan bu gelenek bize Kutsal Ruh'un tanrılığını açık bir şekilde vermektedir. Bu makalede Basil'in *Kutsal Ruh Üzerine*'inde ifade ettiği yazılı olmayan bu geleneğin "musterio" olarak aktarıldığı iddiası üzerinde durulmuştur. Bu kavram ile neyin kastedildiği dönemin teolojik atmosferi de dikkate alarak anlamaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Gelenek, Büyük Basil, Kutsal Ruh, Sakrament.

Abstract

The 4th century AD was the most eventful period of Christian theology. Unlike his predecessors, the Roman emperor Constantine's favourable attitude towards Christians caused the theological problems among Christians to be discussed in the public sphere and these discussions became open to the intervention of political power. Although the main issue of Christian theologians at that time was largely Christology, especially in the second half of the fourth century, we see that the Holy Spirit was also included in these discussions. In this process, Basil of Cappadocia (d. 379), who is considered the most important representative of the Nicene adherents after Athanasius (d. 373), fought against those who denied the deity of the Holy Spirit. In this period, Basil developed answers to the claims, especially by post-Arianists, that there is no evidence for the deity of the Holy Spirit in the scriptures. During this period, the main event that brought the Holy Spirit to the agenda of the church was the emergence of the Macedonians,

or Pneumatomachi (Warriors against the Holy Spirit). This group basically claimed that the Holy Spirit was created and had no ontological/essential connection with God the Father and Jesus Christ. Basil completed his book *On the Holy Spirit* in 375, which was a response to the views of this group, which had a negative attitude towards the Holy Spirit. In this book, Basil deals with the main views of the Nicene Fathers on the Holy Spirit. While trying to prove the divinity of the Holy Spirit in his book, he uses a term that we have not encountered before in the texts of other theologians in this context and comes up with an important claim. According to this, there is an unwritten tradition in the Church besides the sacred texts, and this tradition is transmitted as "μυστηρίον (musterio)". Basil will try to find the source of the deity of the Holy Spirit in this unwritten tradition. At the same time, Basil tries to prevail over his opponents by arguing that the most important source of the theological doctrines accepted by Christians in his time was the liturgical tradition in the church. In this context, he argues that the fact that the Holy Spirit is mentioned together with the Father and the Son in the doxology prayer recited by the church, especially in the sacrament of baptism, is important evidence in this regard. According to Basil, this unwritten tradition, which is transmitted in the form of "μυστηρίον (musterio)" as in the Church's doxology prayer, clearly gives us the deity of the Holy Spirit. In this article we will focus on Basil's claim in *On the Holy Spirit* that this unwritten tradition is transmitted as "musterio". We will try to understand what he meant by this concept by considering the theological atmosphere of the period.

Keywords: History of Religions, Tradition, Basil, Holy Spirit, Sacrament.

Giriş

4. yüzyılın ilk çeyreğinde Roma imparatoru Büyük Konstantin'in (ö. 336) seleflerinin aksine Hıristiyanlara karşı geliştirmiş olduğu müspet tutum kilise babalarının henüz tekemmül sürecini tamamlamamış teolojik konularda yaşadıkları tartışmaları da gün yüzüne çıkarmıştı. Bu dönemde şüphesiz erken dönem kilisesinin temel gündem maddesi çok büyük oranda kristolojikti. İsa Mesih'in ölümünden/Tanrı katına alınmasından kısa bir süre sonra gibi çok erken bir dönemde başladığını bildiğimiz İsa'nın doğası/özü/ontolojisi hakkındaki tartışmalar Roma dünyasında küçük bir azınlığı temsil eden ve Yahudilikten farklı müstakil bir inanç olma yolunda hızlı bir ilerleme kaydeden Hıristiyanlar arasında cereyan etmekteydi. Bu tartışmaların neticesinde 325 yılında Konstantin'in destek ve koruması altında ve Hıristiyanlar tarafından ekümenik kabul edilen ilk toplantı olarak İznik Konsili icra edilmişti. Bu konsilde İsa Mesih'in Baba Tanrı ile nasıl özsel bir ilişki içerisinde olduğu çok açık bir şekilde ifade edilmişse de bu karar kilise babaları arasındaki teolojik tartışmaları sonlandırmamıştı. Bir taraftan bu kristolojik tartışmalar ve

buna paralel olarak hizipleşmeler son hızıyla devam ederken kilise babalarının metinlerinde teslisin üçüncü unsuru olarak kabul edilen Kutsal Ruh da 4. yüzyılın ikinci yarısından sonra gündeme gelmeye başlamıştı. Kutsal Ruh'a ilişkin doktrin tartışmalarında, tıpkı kristoloji bağlamında olduğu gibi, ilerleyen süreçte İznikçi olarak anılacak geleneksel görüşün öncülüğünü üstlenen İskenderiye Piskoposu Athanasius ile özellikle Basil başta olmak üzere Kapadokya Babaları belirleyici figürler olmuşlardır.

373 yılında ölen Athanasius'un hayatının önemli bir kısmı teolojik tartışmalara artık siyasi erkin de müdahil olması neticesinde sürgünde geçmişti. Öte yandan Athanasius, Kutsal Ruh'a ilişkin tartışmaların hayatının son dönemlerinde yoğunluk kazanması nedeniyle bu münazaraların doğrudan merkezinde yer almamıştır. Sadece 358-360 gibi erken bir tarihte "Tropici" olarak isimlendirilen yerel Mısırlı bir grup hakkında yazdığı dört mektup kilise tarihinde¹ onu Kutsal Ruh meselesi ile tartışma boyutunda ilk ilgilenen isim yaptı. Fakat bu grubun etkisi çok sınırlı olduğundan Kutsal Ruh'u kilisenin gündemine getiren asıl hadise Makedonyuşçular ya da diğer bir ismiyle Pneumatomachi (Ruh'la Savaşanlar) grubunun ortaya çıkması oldu. Bu grup en temelde Kutsal Ruh'un yaratılmış olduğunu ve Baba Tanrı ve İsa Mesih ile ontolojik/özel bir bağlantısının bulunmadığını iddia ediyordu.² İşte tam burada Kapadokyalı Babalardan Kayserya piskoposu Basil devreye girecekti ve İznik taraftarlarının Athanasius'tan sonraki lideri olarak bu grupla teolojik mücadeleye başlayacaktı.

Basil'in Kutsal Ruh özelinde verdiği bu mücadeleyi mektuplarında, *Eunomius'a Karşı* ve *Kutsal Ruh Üzerine* adlı kitaplarında çok net bir şekilde müşahede edebiliyoruz. Basil bu süreç içerisinde kaleme aldığı *Kutsal Ruh Üzerine* adlı eserinde, Kutsal Ruh'un ilahiliğine yönelik Pneumatomachi grubunun ileri sürdüğü itirazlara karşı sistematik bir savunma geliştirir. Biz bu araştırmamızda Basil'in verdiği bu cevaplar

¹ "Tropici" hakkında bk. Yunus Kaymaz, *Hristiyan Teolojisinde Kutsal Ruh* (Ankara: Eskiyeeni Yayınları, 2023), 234-242.

² Makedonyuşçuluk (Pneumatomachi) hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yunus Kaymaz, "Makedonyuşçular ya da Pneumatomachi'lerin (Ruh'la Savaşanlar) Kutsal Ruh Hakkındaki Görüşleri Üzerine Bir İnceleme", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (30 Eylül 2021), 1019-1044.

içerisinde dikkatimizi celbeden bir iddiasını ele alacağız. Basil, Kutsal Ruh hakkında menfi bir tutum ortaya koyan bu grubun görüşlerine karşın cevap mahiyetinde oluşturduğu bu kitapta Hristiyan teolojisinde “yazılı olmayan bir gelenek”in varlığından bahseder. Buraya kadar çok olağüstü bir durum yoktur. Fakat yazılı olmayan bu geleneğin aktarılma biçimi olarak ilk defa Basil bir yöntem ihdas ederek kilisede daha önce rastlamadığımız bir kavram kullanır. Öyle ki Basil’e göre yazılı olmayan bu gelenek kilisede “μυστηρίον (musterio)” biçiminde aktarılır. Basil’in kilise metinlerinde daha önce alışık olmadığımız türden kullandığı bu kavram, çoğu soru işaretini beraberinde getirmiştir. Biz bu makalede Basil’in kendi Kutsal Ruh görüşünü temellendirirken atıf yaptığı ve birçok farklı anlama kapı aralayan bu kavramı tahlil edecek ve Kutsal Ruh özelinde Hristiyanlıkta yazılı olmayan geleneği anlamaya çalışacağız.

Basil’de yazılı olmayan geleneğin aktarılması konusu Batı akademisinde özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra özellikle Emmanuel Amand de Mendieta ve R. P. C. Hanson’un çalışmalarıyla gündeme gelmiştir. Sonrasında bunu takip eden yıllarda Georges Florovsky ve Lewis Ayres gibi yazarlar seleflerinin görüşlerini kritik etmiş ve farklı bir yol ortaya koymuşlardır. Son zamanlarda ise John Jebaseelan tarafından yazılmış olan “Understanding St Basil of Caesarea’s Reference to Secret and Unwritten Apostolic Tradition in on the Holy Spirit” adlı makale vardır. Bu son yayın Basil’in yazılı olmayan geleneğin “musterio” biçiminde aktarılması konusunda daha bütüncül bir bakış açısı ortaya koymuştur. Biz bu makalede öncelikle Hristiyanlıkta gelenek olgusuna bakacak, sonrasında Basil’in *Kutsal Ruh Üzerine* adlı eserinde zikretmiş olduğumuz yazılı olmayan gelenek hakkındaki ifadelerini ele alacağız. Devamında mezkûr araştırmacıların görüşlerini zikredip bunların tahlilini yapacak ve devamında bizim meseleye bakış açımızı ortaya koyup makaleyi nihayete erdireceğiz.

1. Erken Dönem Hristiyanlıkta Gelenek

İngilizcede “gelenek” olarak tercüme ettiğimiz “tradition” kavramı esasında Latince “tradere (teslim etmek)” fiilinden türetilen bir isim olan

“traditio” kavramına dayanmaktadır. Bu kelime aynı zamanda Grekçede ‘teslim etmek’ anlamına gelen “paradosis” kelimesiyle de çok yakın anlamlıdır. Hem Latince hem de Grekçede literal kullanımları olduğu gibi “öğretim” ya da “talimat” anlamlarına gelecek şekilde mecazi kullanımları da mevcuttur. Hristiyan teologların da çok sık kullandıkları bu kavram genelde kilise içerisinde muhafaza edilip aktarılan öğretilerin bütününi ifade etmektedir.³

Çoğu dinde olduğu gibi Hristiyan ilahiyatında da kutsal metinler ile gelenek birbirinden ayrılmıştır. Genellikle ilhamla ilişkilendirilen metinler kutsal yazılar (scriptura sacra) olarak kabul edilirken, zamanla benimsenen inanç ve uygulamalar ise gelenek kategorisi içerisinde değerlendirilmiştir. Yine de Hristiyanlık söz konusu olduğunda bu kadar basit bir ayrımla bunu ifade etmek pek mümkün gözükmemektedir. Zira Yeni Ahit’in içerisinde bulunan İncillerin ve mektupların sonrasında kutsal metinler olarak kabul edilmeleri ilk dönem itibarıyla gelenek ile ilişkisinin daha karmaşık olduğuna işaret etmektedir. Yani kanonizasyon öncesi dönemde, daha sonra vahiy ürünü olarak kabul edilecek metinler ile geleneğin birbirinden tam anlamıyla ayırmadığı, iç içe geçmiş bir yapı arz ettiği bir vakıdır. İsa Mesih’e ilişkin sözlü olarak aktarılan hikâyeler ve sözler yazıya geçirildikçe bunlar kutsal metinler olarak kabul görmeye başlamıştır. Luka İncili’nin başındaki ifadeyi hatırlarsak⁴ o dönem için bu belirsizliği daha iyi anlayabiliriz. Dolayısıyla Hristiyanlığın ilk dönemi için kutsal metinler ile gelenek ayrımının pratikte yeterince açık olmadığı ortadadır. *Encyclopedia of Religion*’ın ‘tradition’ maddesi kutsal metinler ile gelenek arasındaki ayrımı kanonizasyon süreci etrafında tasvir eder. Öyle ki maddenin yazarı, “Kutsal kitap kanonu kesin olarak tamamlandığında, bundan sonra tahakkuk eden yetkili öğreti gelenektir.”⁵ der. Bu ifadenin Hristiyanlık özelinde doğru olduğunu söylemek mümkündür.

³ Paul Valliere, “Tradition”, *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (Farmington, Hills, MI: Thomson Gale, 2005), 13/9267.

⁴ “Sayın Teofilos, birçok kişi aramızda olup bitenlerin tarihçesini yazmaya girişti. Nitekim başlangıçtan beri bu olayların görgü tanığı ve Tanrı sözünün hizmetkârı olanlar bunları bize ilettiler. Ben de bütün bu olayları ta başından özenle araştırmış biri olarak bunları sana sırasıyla yazmayı uygun gördüm.” *Kutsal Kitap* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2003.), Luk.1:1-3.

⁵ Valliere, “Tradition”, 13/9270.

Kilise tarihinde yazılı metinlerin oluşması ve kanonizasyon süreci, yazılı olmayan geleneklerin ortadan kalkmasına neden olmamıştır. Kutsal yazılarda olmayan –özellikle de pratiğe yönelik– bazı bilgiler gelenekte muhafaza edilmiş ve aktarılmıştır. Yine erken dönemde kutsal metinler ile gelenek birbiriyle çelişmeyen ve karşılıklı olarak birbirlerini destekleyen kaynaklar olarak düşünülmüştür. Bu anlamda kilisede hakikat ve otorite dendiğinde kutsal metinler ve gelenek birlikte akla gelmektedir. Yine diğer dinlerde olduğu gibi Hıristiyanlık için de geçerli olan husus geleneğin büyük oranda kutsal metinlerin yeterince ele almadığı litürji ve hukuk gibi konularla daha çok ilişkili olması durumudur.⁶

Apostolik dönem sonrasında kilise babaların geleneğe zaman zaman atıf yaptıklarına rastlamaktayız. Gelenekle ile alakalı en erken ifadeleri Eusebius'un (ö. 339) kilise tarihinde Papias (ö. 163) ve Hegesippus'tan (ö. 180) naklettiği sözlerde bulabilmekteyiz.⁷ Kilisede "heretik avcısı" lakabıyla meşhur olan Irenaeus şöyle der: "...bu vaazı ve bu inancı alan Kilise, tüm dünyaya yayılmış olmasına rağmen, sanki tek bir evde oturuyormuş gibi onu korur... Çünkü dünyanın dilleri farklı olsa da, geleneğin yetkisi tek ve aynıdır."⁸ Yine İskenderiyeli Clement (ö. 215), geleneğin havarisel kökenine dikkat çekerek şu ifadeleri kullanır: "Evet, doğrudan kutsal havarilerden, Petrus, Yakup, Yuhanna ve Pavlus'tan gelen kutsanmış öğretinin geleneğini koruyan onlardır... Tanrı'nın isteğiyle bu havarisel tohumları bırakmak için bize de geldiler."⁹ Origen'in (ö. 253) kutsal metinlerle birlikte geleneği benzettiği şey ise oldukça ilginçtir: "Babamız Kutsal Yazılar'ın sözlerini duyuyoruz, ama annemiz kilisenin

⁶ Valliere, "Tradition", 13/9270.

⁷ Eusebius, "Church History", çev. Arthur Cushman McGiffert, *Nicene and Post-Nicene Fathers*, ed. Philip Schaff - Henry Wace (Buffalo, NY: Christian Literature Publishing Co., 1890), 1/3.; Eusebius, "Church History", 1/4.

⁸ Irenaeus, "Against Heresies", çev. Roberts Alexander - William Rambaut, *Ante-Nicene Fathers*, ed. Alexander Roberts vd. (Buffalo, NY: Christian Literature Publishing Co., 1885), 1/1. Yine Irenaeus "Bu nedenle, Kilise'ye ait şeyleri büyük bir özenle korurken onlardan [sapkınlardan] kaçınmak ve hakikat geleneğine sımsıkı sarılmak kesinlikle gereklidir..." ve "Bu kilise ile, üstün kökeni nedeniyle, tüm kiliseler –yani tüm dünyadaki tüm imanlılar– aynı fikirde olmalıdır ve her yerdeki imanlılar havarisel geleneği onda sürdürmüşlerdir." Bk. Irenaeus, "Against Heresies", 1/3.

⁹ Clement of Alexandria, "The Stromata", çev. William Wilson, *Ante-Nicene Fathers*, ed. Roberts Alexander vd. (Buffalo, NY: Christian Literature Publishing Co., 1885), 2/1.

yazılı olmayan geleneklerini, örneğin cuma günleri oruç tutmayı ve buna benzer diğer uygulamaları...”¹⁰ Origen kutsal metinler ile geleneği baba ve anneye benzeterak bunların birbirlerinden ayrılmazlığına vurgu yapar ve kutsal metinler kadar önemli olan geleneğin ihmal edilmesinden dem vurur. 4. yüzyılın en etkili Hıristiyan teologlarından biri olan Athanasius ise, “Havarisel geleneklere uyarak, dua için bir araya geldiğimizde birbirimizi hatırlatıyoruz; bayramı ortaklaşa kutlayarak, tek bir ağızla Rab’be gerçekten şükrediyoruz.”¹¹ der. Athanasius “κανων (kanon)” kavramını geleneksel kuralları ve kilise geleneğini kastedecek şekilde çokça kullanır. Kendisine kadar gelmiş olan kilisedeki doktrinel geleneğe büyük saygı duyar. Gelenek içerisinde kilise babalarından gelen bilgileri ortodoks öğretiler olarak onaylamak gerektiğini söyler. Özellikle kilisedeki ayinlerde geleneğin önemine vurgu yaparak kutsal metinlerde vaftizin yapılması emri olduğu halde onun nasıl yapılacağına dair pratiklerin otorite olan gelenek yoluyla aktarıldığını ifade eder.¹²

Şu açıktır ki önceki dönemlerde olduğu gibi 4. yüzyıldaki Hıristiyan yazarlar da kendi teolojik fikirlerine apostolik bir temel bulma çabasında ve eğilimindedirler. Hatta sadece kilisede ana akımı oluşturanlar değil kendi döneminde daha heteredoks bir çizgide duran Hıristiyanlar da apostolik geleneği en az diğerleri kadar önemserler. O dönemde ana akımın heretik kabul ettiği Ariuşçular ve onların haleflerine ait sözlerden bunu çok rahatlıkla fark edebiliriz.¹³ Esasında ilk dönemlerde yazılı olmayan geleneğe başvurma, kilisedeki herhangi bir doktrini etkileme ya da mevcudu değiştirme konusunda öne çıkmış bir yöntem değildir. Özellikle 4. yüzyılla birlikte teolojik meselelerde gelenek artık belirleyici olarak ön plana çıkmış gibidir. Bu da Hıristiyan teolojisinin en hareketli

¹⁰ Kenneth Parry, “Written and Unwritten Tradition”, *Depicting the Word: Byzantine Iconophile Thought of the Eighth and Ninth Centuries* (Leiden: Brill, 2000), 156-157.

¹¹ Athanasius, *Festal Letters*, ed. Philip Schaff (Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, 1887), 4/2.

¹² R. P. C. Hanson, “Basil’s Doctrine of Tradition in Relation to the Holy Spirit”, *Vigiliae Christianae* 22/4 (Aralık 1968), 242-243.

¹³ Örneğin Eunomius bunları ‘κανων’ ve ‘γνωμων’ olarak isimlendirir ve Tanrı doktrini hususunda kilise babalarını otorite olarak görür. O, Kutsal Ruh’u derece ve doğası itibarıyla üçüncü sıraya koyduğunda dayandığı şeyin “Azizlerin Öğretisi” olduğunu söyler. Hanson, “Basil’s Doctrine of Tradition in Relation to the Holy Spirit”, 241-242.

dönemi olan bu yüzyılda tartışılan meselelerde dayanak bulma arayışının önemli sonucu olarak düşünülebilir. Aynı şekilde bu durum yazılı olmayan geleneğin apostolik kökenli olduğu vurgusuyla birlikte gelişmiştir. Bu apostolik temel bulma anlayışı tahmin edileceği üzere havarilere atfedilen çok sayıda uydurma bilginin de ortaya çıkmasına sebep olacaktır.¹⁴

Makalemizin konusunu teşkil eden Kapadokyalı Babalar arasında, 'Büyük' unvanıyla tanınan ve Hıristiyan geleneğine dair köklü bir birliğe sahip olan Basil'e¹⁵ geldiğimizde, onun 'yazılı olmayan gelenek' konusundaki dikkat çekici ve önemli bir iddiasıyla karşılaşmaktayız. Öyle ki Basil meşhur *De Spiritu Sancto (Kutsal Ruh Üzerine)* adlı kitabında bu konuda onu diğer teologlardan farklı kılacak bir kavram kullanır. İlginç olan durum ise bu kitap yazılmadan evvel başlangıç itibarıyla Basil'in kendi yaşadığı döneme uygun bir gelenek anlayışına sahip olmasıdır. Öyle ki Basil *Kutsal Ruh Üzerine* kitabını yazmadan evvel Eunomius (ö. 393) adındaki aşırı Ariusçu bir teoloğa yazdığı *Eunomius'a Karşı*'da geleneğe vurgu yapar. Fakat onun gelenekten anladığı öncekilere farklı değildir. Basil bu kitapta "Havarilerin geleneğini ve inancın basitliğini takip eden hiçbir Hıristiyan yoldan sapmaz."¹⁶ der. Bu ifade Basil'in esasında geleneğe bakışının öncekilere ve Athanasius'a çok benzediğini ortaya koymaktadır. Yine o diğerleri gibi Hıristiyan doktrinler ile geçmişteki azizlere dayanan gelenek arasındaki bağlantıdan bahseder ve gelenek ile kutsal metinler arasında bir ikilik görmez. Dolayısıyla bu kitapta geleneği kutsal metinlerde yer almayan kurallar şeklinde bir mana çıkmaz. Hatta Basil bu kitapta bazı şeyleri "kutsal kitapta bulunmayan" olarak tanımlayarak bunlara sıcak yaklaşmaz. Örneğin "Oğul"u "gennema"

¹⁴ Kenneth Parry, "Written and Unwritten Tradition", *Depicting the Word* (Brill, 1996), 156-157.

¹⁵ Türkçede Basil ile alakalı yapılmış önemli akademik çalışmalar mevcuttur. Bunlardan bazıları şu şekildedir: Ramazan Adıbelli, "Kapadokya'ya Hıristiyanlığın Giriş Süreci = The Introduction of Christianity in Capadocia", *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri* 16-19 Kasım 2011, 2012, cilt: VI, s. 351-369; Elif Tokay, *Nazianzuslu Grigori'us ve Kutsal Ruh'un Tanrılığı Meselesi*, Ankara: Eskiye Yayımları, 2022; Halil Temiztürk, "Kapadokyalı Bir Kilise Babası: Aziz Basil ve Hıristiyanlığın Şekillenmesine Etkisi", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Mart 2016).

¹⁶ Basil, *Against Eunomius* (Washington, D. C.: Catholic University of America Press, 2011), 81.

olarak isimlendirmenin doğru olmadığını zira Oğul'a vereceğimiz isimlendirmelerde kutsal kitaptakilerle yetinmek gerektiğini açıkça söyler.¹⁷

Basil daha sonrasında 375 yılında yazdığı *Kutsal Ruh Üzerine* adlı eserinde yazılı olmayan gelenek hakkında *Eunomius'a Karşı*'da olmayan bir düşünce ortaya koyacaktır. Dolayısıyla bu son kitabında ilk kitabıyla çelişen önemli bir durumla karşı karşıya gibiyiz. Basil burada “yazılı olmayan bir gelenek”in varlığından bahseder ve bu gelenekle ilişkilendirerek önemli bir iddia ortaya atar. Yukarıdakinden farklı olarak gelenek yoluyla aktarılan bazı bilgileri kutsal metinlerde yer almayan bilgiler olarak tasvir ederek geleneği kutsal kitaba alternatif yani ondan bağımsız müstakil bir kaynak olarak görür. Basil'in bu iki kitap arasındaki çelişkiyi çözmesi ya da bu iki düşünceyi uzlaştırması başlangıçta pek mümkün görünmemektedir. Peki buna nasıl bir çözüm getirecektir? Öncelikle Basil'in *Kutsal Ruh Üzerine*'sinde sözünü ettiğimiz ifadelerini incelemek gerekmektedir.

2. *Kutsal Ruh Üzerine*'de “Yazılı Olmayan Gelenek” ve “Μυστηρίον” (Musterio)

Basil *Kutsal Ruh Üzerine* adlı eserinin 27. bölümünde yukarıda zikrettiğimiz iddiayla karşımıza çıkar. O, kilisede kabul görmüş bazı öğretilere, yazılı olan kutsal metinler aracılığıyla sahip olduğumuzu, diğer bazı öğreti ve uygulamaları ise elçilerin geleneği aracılığıyla elde ettiğimizi söyler. Bunların her ikisi de eşit derecede önemlidir. Elçilerden aktarılan geleneğin yazılı olmaması onun kutsal metinler karşısında küçümsenmesi ya da reddedilmesini gerektirmez. Basil,

“Örneğin, ilk ve en genel örneği ele alırsak, Rabbimiz İsa Mesih'in adına iman edenleri haç işaretiyle kutsamayı bize yazılı olarak öğreten kimdir? Hangi yazı bize dua ederken Doğu'ya dönmeyi öğretti? Evharistiya eklemeğinin ve kutsama kâsesinin gösterilmesi sırasında hangi aziz bize yakarış sözlerini yazılı olarak bıraktı?”¹⁸ der.

Basil bunları yazılı olmayan gelenekten aldıklarını söyler. Devamında bunlara farklı bazı örnekler daha veren Basil, makalemizin konusunu

¹⁷ Hanson, “Basil's Doctrine of Tradition in Relation to the Holy Spirit”, 244-245.

¹⁸ Basil, “De Spiritu Sancto”, çev. Blomfield Jackson, *Nicene and Post-Nicene Fathers*, ed. Henry Wace - Philip Schaff (Buffalo, NY: Christian Literature Publishing Co., 1865), 8/27.

teşkil eden kavramı zikreder: "Kilise için başlangıçtan itibaren yasalar koyan havariler ve babalar gizemlerin saygınlığını gizlilik ve sessizlik içinde korudular, çünkü halk arasında rastgele yayılan şey hiç de gizem değildir."¹⁹ Devamında Basil, "Kilise'de muhafaza edilen dogmalar ve mesajlardan bazılarını yazılı öğretiden, bazılarını ise havarilerin bize gizem içinde (musterion)²⁰ aktardığı gelenek yoluyla sahip oluruz. Her ikisi de aynı önem derecesindedir."²¹ der. Basil yazılı olmayan bu geleneğin "μυστηρίω" (musterio) şeklinde aktarıldığını söyler. Basil bu iddiasını temellendirecek başka bir iddia daha ortaya atar. O da kilisede aktarılan geleneğin iki çeşidinin olduğudur. Bunlar da "δογματων (Dogmaton)" ve "κηρυγματων (Kerigmaton)" dur. Basil şöyle der: "Kilisede ister halka açık olanlar (Kerygma), isterse sadece belli bir kesime açıklanan inançlar (dogmata) olsun, bazıları yazılı kaynaklardan bazıları ise apostolik gelenek üzerinden gizli biçimde aktarılmıştır."²² Basil bu ikilikte "Dogma" olarak ifade ettiği şeyin esasında "Gizli Doktrinler" olduğunu ve sadece belli bir kesim tarafından bilinip aktarıldığını, "Kerigma" olarak isimlendirdiği şeyin de esasında bütün herkesin bildiği umumi öğretiler olduğunu ifade eder. Basil "Dogma"nın kalabalıkların anlayamayacağı cinsten öğretiler olduğunu ve bu öğretilerin az önce bahsettiği şekilde yazılı olmayan bir gelenek halinde "musterio" olarak aktarıldığını söyler. Kilisede esasında sebebi/hikmeti bilinmeyen bazı uygulamaların buna örneklik teşkil edebileceğini ifade eder.²³

Basil devamında konuyu önemli bir yere bağlama niyetindedir. Düşüncelerini artık açıkça ifade etmeye başlar. Soru çok açıktır: "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'a olan iman itirafının yazılı kaynağı nedir?" Vaftizde kullanılan ve Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un birlikte yüceltildiği doksolojinin²⁴

¹⁹ Basil, "De Spiritu Sancto", 8/27.

²⁰ Latinceye "Sakramentum" şeklinde tercüme edilmektedir.

²¹ Basil, "De Spiritu Sancto", 8/27.

²² Basil, "De Spiritu Sancto", 8/27.

²³ Örnekler için bk. Basil, "De Spiritu Sancto", 8/27.

²⁴ Yunanca kökenli bir kelime olan ve "yücelik, şan, ihtişam" gibi anlamlara gelen "doxa" ile "söz" anlamına gelen "logia" kelimelerinin birleşiminden oluşan "doksoloji" kavramı Hristiyanlıkta Tanrı'ya övgü, yücelik ve şükran ifade eden kısa dualara verilen genel bir isimdir. Hristiyan mezheplerinin kullandığı birçok farklı doksoloji duası bulunmaktadır. Bk. "Doxology", *Encyclopedia Britannica* (Erişim 20 Temmuz 1998).

kaynağı neresidir? Açıkça şöyle der: “Eğer doksolojimizi yazılı otoriteden yoksun olduğu gerekçesiyle küçümsüyorlarsa, bize inancımızın itirafı ve saydığımız diğer konular için yazılı kanıtlar sunsunlar.”²⁵ Basil burada açıkça yazılı olmayan geleneklerin varlığından bahsederken Hristiyanlığın en önemli sakramenti olan vaftizde okunan doksoloji duasının dahi bu cinsten bir aktarım yoluyla geldiğini, dolayısıyla kilisede yer alan her bir öğretiy ya da uygulamanın yazılı olan kutsal metinlerde yer almasının şart olmadığını söyler. Görebildiğimiz kadarıyla Basil, bu hususu en net biçimde ifade eden ilk kişidir. Basil devamında bu gelenekte var olduğunu iddia ettiği alternatif bir doksoloji duasından bahseder. Normalde kilisede yaygın olarak kullanılan “Babayı Oğul aracılığıyla Kutsal Ruh’ta (εὐτὼ ἀγίῳ πνεύματι) yüceltirim.” şeklindeki dua yerine ufak bir farkla “Babayı Oğul ile (μετὰ) ve Kutsal Ruh ile (συντὼ πνεύματι τῷ ἀγίῳ) yüceltirim.” biçimini tercih eder. Basil tek biçimli doksoloji duası dayatmasına karşı çıkar, ona göre her iki biçim de gelenekte mevcuttur ve anlamları esasında aynıdır. Basil, Kutsal Ruh’un Baba ve Oğul ile eşitliğini ima eden bu doksolojinin doğru ve apostolik olduğunu ve hâlihazırda bazı kiliselerin bunu kullandıklarını söyler. Kutsal Ruh’u Baba ve Oğul ile aynı seviyede gördüğüne işaret eden bu dua o dönemde çok tepki çekecektir. Açıkçası Basil’in *Kutsal Ruh Üzerine*’yi yazmasındaki amaçlarından biri de işte bu tepkilere cevap verme ihtiyacından doğmuştur. Şimdi Basil’in bu iddiasını konu edinen çalışmaların konuya bakışlarına bakacağız.

3. Basil’in Yazılı Olmayan Geleneğe Yaklaşımı Üzerine Literatürdeki Tartışmalar

Basil’in, kendi döneminde Kutsal Ruh tartışmalarında kutsal metinlerden referansların yetersizliğinden ötürü bir kaynak olarak yazılı olmayan bir geleneğin varlığına işaret etmesi ve bu geleneğin aktarılma keyfiyeti konusunda ortaya koyduğu iddialar araştırmacılar arasında tartışma konusu olmuştur. 1960’lardan beri özellikle R. P. C. Hanson ve De Mendiata ile başlayan bu tartışma günümüze kadar gelmiş ve muhtelif araştırmacılar Basil’in yazılı olmayan geleneğin “musterio”

²⁵ Basil, “De Spiritu Sancto”, 8/27.

şeklinde aktarılması ile neyi kastettiği konusunda fikir yürütmüşlerdir. Biz kronolojiye dikkat edip bunları aktaracak ve en nihayetinde kendi duruşumuzu ortaya koyacağız.

Basil'in iddia ettiği yazılı olmayan gelenek konusunda zikredilmesi gereken ilk kişi Belçikalı teolog Emmanuel Amand de Mendieta'tir. O, 1965 yılında yazdığı *The "Unwritten" and "Secret" Apostolic Traditions in the Theological Thought of St. Basil of Caesarea* kitabında ve "The Pair Κήρυγμα and Δόγμα in the Theological Thought of St. Basil of Caesarea" adlı makalesinde bu konuları ele almaktadır. Mendieta'nin konu hakkındaki yorumları Basil'in bu görüşleri ile alakalı önemli iddialar içermekle kalmamış kendisinden sonraki tartışmalara da yön verecek bir etkiye sahip olmuştur. Hanson, hem De Mendieta'nin buradaki görüşlerini özetler hem de onun bir değerlendirmesini sunar. Buna göre Mendieta Basil'in ifadelerine göre havarilerden gelen ve yazılı olmayan gizli geleneği üç biçimde düşünmüştür:

1. Ayinlerde, dualarda ve diğer uygulamalarda kullanılan kutsal metin dışı gelenekler.

2. Bu ayin ve geleneklerin içerdiği doktrinler.

3. Gelişmiş teolojik dogmalar.²⁶

Mendieta, Basil'in *Kerigma* ve *Dogma* ayrımı için ise şunları söyler: "Basil'in –Havarilerden ve kilise babalarından gelen yazılı olmayan geleneğin parçası olan– δόγμα'sı halk arasındaki meseleler ile gelişigüzel tartışmalar ile sınırlandırılmaz. Temelde δόγμα katı bir şekilde kiliseye yeni katılmış olan Hıristiyanlardan korunmalıdır ve asla din öğrencisine açıklanmamalıdır. Hıristiyan olmayanlara ise asla. Teolog olmayan normal Hıristiyanlar ya da sıradan inançlılar böyle derin ve zor problemlere dalmamalı, bunlarla ilgilenmemelidir."²⁷

Basil'in "musterio" biçiminde aktarıldığını ifade ettiği gelenek ile onun "dogma" ve "kerigma" ayrımını birleştiren Mendieta, kendi açısından önemli sonuçlara ulaşır. Buna göre Basil bazı özel sıraların sadece özel insanlara ya da keşişlere verildiğini söyler. Diğer vaftiz olan Hıristiyan-

²⁶ Hanson, "Basil's Doctrine of Tradition in Relation to the Holy Spirit", 250.

²⁷ Emmanuel Amand de Mendieta, "The Pair Κήρυγμα and Δόγμα in the Theological Thought of St. Basil Of Caesarea", *The Journal of Theological Studies* 16/1 (1965), 139.

ların ise başlangıç düzeyinde bilgilere ve doktrinlere sahip olduğunu belirtir. Dolayısıyla “disciplina arcani”²⁸ olarak zikredilen gizli öğreti ve uygulamaların eğitimsiz cahil Hristiyanlar ile Hristiyan olmayan daha çok paganların eline geçmemesi adına gizlice korunmaktadır. En nihayetinde Basil’in “dogma” olarak nitelediği ve “musterio” biçiminde aktarıldığını söylediği öğretilere De Mendiata “gizli bir şekilde” anlamı verir. Hanson’a göre Mendiata’nın buradan yola çıkarak Basil’in bu bilgilerin gizli/sır bir şekilde aktarıldığını iddia etmesi esasında Hristiyanlığın gizem dinlerinin dilini kullandığı anlamına gelecektir.²⁹ Mendiata dogma olarak nitelediği öğreti ve uygulamaların tamamının “disciplina arcani” olarak düşünülmesinin bunların bizzat havariler tarafından aktarıldığı anlamına geldiğini fakat bunun doğru olmasının pek mümkün olmadığını söyler. En nihayetinde Mendiata, Basil’in iddia ettiği gibi doksolojisinin kökeninin apostolik olmasını doğru görmez onu gayri mütevazı ve ihmalkâr olarak niteler.³⁰

Basil’in yazılı olmayan gelenek vurgusu hakkında oldukça önemli ve etkili görüşleri olan bir diğer kişi R. P. C. Hanson’dır. Onun özelde bu konuyu uzunca ele aldığı “Basil’s Doctrine of Tradition in Relation to the Holy Spirit” adlı bir makalesi bulunmaktadır. Görebildiğimiz kadarıyla Hanson, Mendiata’nın bu konudaki bazı görüşlerini eleştirirse de Basil’in yazılı olmayan gelenek hakkındaki iddiaları konusunda aşağı yukarı aynı şeyleri düşünür. O, Basil’in dönemin şartlarına göre görüş değiştirdiğinden bahseder. Hanson’a göre Basil daha önce yazdığı *Eunomius’a Karşı* adlı kitabında gelenek ile kutsal metinleri birbirinden ayırmazken *Kutsal Ruh Üzerine*’de geleneği kutsal metinlere alternatif harici bir kaynak olarak görmeye başlamıştır. Hanson’a göre Basil’e ait bu iki kitabın geleneğe bakışları noktasında uzlaştırılması pek mümkün gözükmediğinden o, Basil’in bu görüşlerinin ancak o dönemki şartlarla birlikte anlaşabileceğini düşünür.³¹ O da Mendiata gibi Basil’in kutsal

²⁸ Hristiyanlığın özellikle ilk yüzyıllarında paganların gözlerinden uzak onlardan korunan yaygın bilinen kilise pratiklerini ifade etmede kullanılan bir terimdir.

²⁹ Hanson, “Basil’s Doctrine of Tradition in Relation to the Holy Spirit”, 250-251.

³⁰ Emmanuel Amand de Mendiata, *The “Unwritten” and “Secret” Apostolic Traditions in the Theological Thought of St. Basil of Caesarea* (Oliver & Boyd, 1965), 51-52.

³¹ Hanson, “Basil’s Doctrine of Tradition in Relation to the Holy Spirit”, 244-246.

metin dışı geleneği ezoterik ve mistik gelenek olarak görür ve bunun bilinmeyen/sır gelenek şeklinde sır/gizem dinlerini anımsattığını düşünür.³²

Hanson, Irenaeus (ö. 202) ya da Tertullianus (ö. 240), Basil'in kutsal kitap dışı yazılı olmayan geleneğin gizli bir biçimde aktarıldığı iddiasını görmüş olsalardı muhtemelen bunun tipik Gnostik bir doktrin olarak damgalayacaklarını söyler. Dolayısıyla bunun tamamen nev zuhur bir doktrin olduğunu iddia eder. Ona göre Basil gizli gelenek teorisini Kutsal Ruh'un tanrılığının ispatı için bir araç olarak kullanmıştır. Zira Kutsal Ruh'un tanrılığının kutsal kitaptaki argümanlarla savunmak kolay değildir. Dolayısıyla Basil'in *Eunomius'a Karşı* kitabında yer vermediği halde *Kutsal Ruh Üzerine*'de gizli gelenek gibi bir argüman ortaya koymasının sebebinin muhatabın değişmesi olduğunu söyler. Zira Kutsal Ruh'un tanrılığını açık bir şekilde inkâr eden ve bu konuda kutsal metinlerin yetersizliğine açıkça vurgu yapan kişi Sebasteli Eustathius'tur (ö. 377). Eustathius ve takipçileri ısrarla Basil'den Kutsal Ruh'un tanrılığına dair kanıt istemişlerdir. Eustathius'un Yeni Ahit dışında başka bir şey kabul etmediği aşikârdır. İşte bu yüzden Basil bu problemle başa çıkabilmek için çareyi yazılı olmayan geleneğe başvurmakta bulmuştur.³³

Basil'in *Kutsal Ruh Üzerine*'sinde yer alan yazılı olmayan gelenek konusunda görüşlerine başvuracağımız bir diğer isim Lewis Ayres'tir. Ayres'in Basil'de yazılı olmayan geleneğe bakışı diğerlerinden oldukça farklıdır. O, yazılı olmayan geleneği Basil'in varlıkların spirüel anlamları teorisi ile birleştirerek açıklamaya çalışır. Ayres'a göre Basil'de kutsal kitabın gerçek manasını anlamak için metnin ötesine geçmek gerekir. İşte Ayres bunun ancak "θεωρία (Teoria)" adını verdiği derin düşünme ile gerçekleşeceğini söyler. O, Basil'e göre derin düşünme ile bir zihnin ilahi gizemleri kolayca kavrayabileceğini söyler. Ayres Basil'in düşüncesini şu şekilde özetler:

"Basil'in yazılı olmayan geleneğe yaptığı başvurunun, gerçek θεωρία'nın merkeziliğine yaptığı başvurunun bir parçası olduğunu not ettiğimizde,

³² Hanson, "Basil's Doctrine of Tradition in Relation to the Holy Spirit", 250.

³³ Hanson, "Basil's Doctrine of Tradition in Relation to the Holy Spirit", 251-252.

ortodoksluğun ifade edilmesinin sadece önceki geleneğin içeriği hakkında bir iddiada bulunmayı içermediğini görürüz.”³⁴

Basil’de yazılı olmayan geleneğe ilişkin önemli görüşler ortaya koymuş bir diğer kişi de Georges Florovsky’dır. Florovsky gizli geleneği anlayabilmek için *Kutsal Ruh Üzerine*’deki bu ifadenin daha iyi bir tercümesinin yapılması gerektiğini savunur ve “μυστηρίω (musterio)” kavramı için farklı bir tercüme önerir. Ona göre bu gelenekler havarilerden aktarılan bilgiler olduğu için bu kavrama “gizlilik içerisinde” anlamı katarsak açıkça yanlış bir tercüme yapmış oluruz. Bu kavramın en doğru ifade edilişi “gizemler yoluyla (by the way of mysteries)” şeklinde olmalıdır. Florovsky’e göre bu gelenek kilisedeki ayinler ve litürjik gelenekleri içerdiği için de Mendiante ve Hanson’ın anladığı şekilde bu bilginin sadece belli elitlere has ezoterik bir doktrin olduğu şeklindeki iddia kabul edilemez. Florovsky, yazılı olmayan gelenekleri sakramentler ve litürjik pratikler olarak kilisede her bir Hristiyan’ın elde edebileceği bir şey olarak anlar.³⁵

Florovsky, Basil’in yukarıda zikrettiğimiz doksoloji önerisi hakkında da fikir belirtir. Ona göre Basil’in önerdiği biçim litürjik geleneğin bir parçasıdır. Ama yine de Basil’i anlamak için onun *Kutsal Ruh Üzerine*’yi yazdığı döneme gitmek gerekir. Öyle ki Basil Ariuşçularla Kutsal Ruh konusunda yaptığı tartışmada ateşli bir mücadelenin içinde bu kitabı yazmıştır. Basil’in burada yaptığı şey esasında Kutsal Ruh’un özünün Baba ve Oğul ile eşitliğini litürjik bir tanıklık ile ortaya koymaktır. Bu vurgu kutsal yazılarda yer almayıp sadece gelenekte mevcut olduğu için Basil geleneğe başvurmanın meşruluğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Çünkü muhalifleri kutsal yazılar dışında hiçbir otoriteyi kabul etmemektedirler. O ise Ruh’un ilahiliğinin kilisede kabul edildiğini ve vaftizin bir parçası olduğunu göstermek istemiştir.³⁶ En nihayetinde, Florovsky, Basil’in dogma olarak ifade ettiği bilgilerin havarilerden gelecek şekilde ‘musterio’

³⁴ Lewis Ayres, *Nicaea and Its Legacy: An Approach to Fourth-Century Trinitarian Theology* (Oxford: Oxford Univ. Press, 2009), 219-220.

³⁵ Florovsky, “Function of Tradition”, 195.

³⁶ Archpriest Georges Florovsky, “The function of Tradition in the Ancient Church”, *Bible, Church, Tradition: An Eastern Orthodox View* (Vaduz: Büchervertriebsanstalt, 1987), 1/86-87.

şeklinde aktarıldığı ifadesini Mendiante ve Hanson'ın anladığı şekilde değil ayinler ve (litürjik) âdetler ya da "alışkanlıklar" kastedilerek "gizemler yoluyla" şeklinde anlamaktadır.³⁷

Bu konudaki fikirlerine bakacağımız son kişi 2018 yılında "Understanding St Basil of Caesarea's Reference to Secret and Unwritten Apostolic Tradition in on the Holy Spirit" adlı makaleyi yayımlayan John Jebaseelan olacaktır. Henüz makalesinin başında kendi durduğu yeri ifade ederek yazılı olmayan geleneğin "μυστήριον" olarak aktarılması ifadesinin literal bir okuma üzerinden "gizli biçimde" şeklinde anlaşılması bizi Hıristiyanlığın ezoterik bir din olarak gizli geleneğe sahip olduğu sonuncuna götürecektir. Ona göre ise biz eğer "μυστήριον" kelimesini Florovsky'nin tavsiyesine uyararak "gizli" değil de "gizemler yoluyla" şeklinde çevirirsek kilisedeki dinamik ve yaşayan canlı gelenek anlayışını ve Basil'in ne yapmak istediğini tam bir şekilde kavrarız. Jebaseelan yine öncekiler gibi Basil'in yaşadığı dönemin onun söylediklerinde etkisi olduğunu söyler.³⁸ Öyle ki 4. yüzyıl kilisenin teslis formülleriyle uğraştığı çok hareketli bir dönemdir. İşte bu süreçte Basil diğer Kapadokya babaları ile eksiksiz tam bir teslis formülasyonu için uğraşır.³⁹ Jebaseelan, kendisinden önce bu konuda fikir yürütmüş araştırmacıların görüşlerinin bir değerlendirmesini yaparak özellikle Mendiante ve Hanson'ın Basil'in "musterio" kavramını "gizli bir şekilde" aktarılan gelenek şeklinde anlam vermelerinin yanlış olduğunu ifade eder. Burada özellikle Hıristiyanlığın gizemli bir din olduğu gibi yanlış bir izlenim çıkacaktır. Bu da Basil'in ifadelerini metnin kendisinde olmayan bir manaya zorlama anlamına gelecektir. Basil

³⁷ Florovsky, "The function of Tradition in the Ancient Church", 1/88-89.

³⁸ Basil'in "musterio" terimini tercih etmesinde, Yunan (Grek) felsefesinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Basil, Yunan felsefi geleneğinin Hıristiyan inancını açıklamada etkili bir araç olduğunu düşündüğü için bu geleneğe ait kavramları Hıristiyan doktrinlerini yorumlamak amacıyla kullanmaktan çekinmemiştir. Özellikle yaşadığı dönemin entelektüel iklimi ve içinde bulunduğu coğrafi bağlamın, onun bu yaklaşımını şekillendirmede belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir. Şu makaleye bakılabilir: Roy J. Deferrari, "The Classics and the Greek Writers of the Early Church: Saint Basil", *The Classical Journal* 13/8 (1918), 579-591.

³⁹ John Jebaseelan, "Understanding St Basil of Caesarea's Reference to Secret and Unwritten Apostolic Tradition in On the Holy Spirit", *Phronema* 33/1 (2018), 92.

gibi bir teoloğun kilisede tarihi kökeni olmayan gizli bir geleneği icat etmesinin zor olduğunu düşünür.⁴⁰

Jebaseelan'ın büyük oranda takip ettiği ve Basil'in yazılı olmayan gelenek hakkındaki görüşlerini benimsediği kişi Florovsky'dir. Ona göre Basil'in mezkûr görüşleri hakkında dönen tartışmada dilemmayı çözecek olan muteber görüşler Florovsky'e aittir. O da Basil'in yazılı olmayan gelenekleri ayin ve sakramentlerle ilişkili olduğunu düşünür. Ona göre Basil her ne kadar doktrinlerden bahsediyorsa da onun yaklaşımı doktrinlerden litürjik âdetlere doğru hareket etmez, litürjik âdetlerden doktrinlere doğru hareket eder. Amphilochius'a hitaben yazdığı *Kutsal Ruh Üzerine*'de kilisede ortodoks doktrini korumada geleneğin ve ayinlerin ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla “μυστηρίω” kelimesini “gizemler yoluyla” şeklinde tercüme ettiğimizde Basil'in saygı ve takvadan ötürü bunu tercih ettiği anlaşılabacaktır.⁴¹

4. Basil'de Yazılı Olmayan Gelenek ve “Μυστηρίω (Musterio)” Nasıl Anlaşılmalıdır?

Kilise tarihinde geleneğin oluşma biçimi düşünüldüğünde Hıristiyan ilahiyatının temel kaynakları olan kutsal metinlerin süreç içerisinde kilisede gelişmiş olan gelenekle ilişkisinin biraz karmaşık olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki kutsal metinlerin, kanonizasyon öncesinde gelenekle iç içe bir yapıda oluşu, sonrasında kilise içi tartışmaları sonlandırma adına yapılan konsil metinlerinin ve kilise babalarına ait metinlerin süreç içerisinde geleneğe eklemlenmesi geleneğin muhtevasını çeşitlendirmiştir.

Erken dönem kilisenin yekpare ya da homojen bir yapısının olmadığı ortadadır. Zira merkezinde büyük oranda kristoloji olan ilahiyat tartışmalarının ve bunların çözümü için tertip edilen toplantıların neticeleri ilk dönem Hıristiyan toplumunu daha da bölmüştür. Şüphesiz Hıristiyanlığın teolojik olarak en hareketli dönemi olan 4. yüzyılın ikinci yarısı artık imparatorluğun Hıristiyanlaşmasının hızlandığı ve doğrudan imparator-

⁴⁰ Jebaseelan, “Understanding St Basil of Caesarea's Reference to Secret and Unwritten Apostolic Tradition in On the Holy Spirit”, 96-99.

⁴¹ Jebaseelan, “Understanding St Basil of Caesarea's Reference to Secret and Unwritten Apostolic Tradition in On the Holy Spirit”, 99-100.

ların artık Hıristiyanların teolojik problemlerine müdahale ettiği ya da taraf olduğu bir dönem olarak kayda geçmiştir. Bu bağlamda kilise içi ilahiyat konuları artık daha görünür ve kamunun etkisi altında tartışılan meseleler haline gelmiştir. Bu durum teolojik konularda farklı düşünen tarafların karşı tarafı "alt etme" konusunda daha etkili yöntemler geliştirmesi çabasına sokmuştur. 350'lerden sonra Athanasius'un hayatının büyük dönemini sürgünde geçirmesi özellikle Kapadokya Babalarının İznik taraftarları olarak sahada olmalarının ve daha çok Ariusçu kökenli teologlarla mücadelede ön plana çıkmalarının yolunu açmıştır. Bunlar arasında özellikle 'Büyük' lakabıyla da tanınan Kayseryalı Basil'in kendi dönemindeki teolojik meselelerden uzak kalması elbette mümkün olmamıştır. İsa Mesih hakkındaki tartışmalar devam ederken bunun yanında pneumatolojik (Kutsal Ruh'a ilişkin) farklı görüşler de dillendirilmeye başlanmıştır. Ariusçuluğun deyim yerindeyse farklı kollarından gelen Kutsal Ruh hakkındaki iddialar post-İznikçileri önemli ölçüde rahatsız etmiştir. Öyle ki en başta aşırı-Ariusçu grubun lideri olan Eunomius İsa Mesih'e ilişkin iddialarının yanı sıra Kutsal Ruh'un ilahi oluşunu da reddetmiş ve onun yaratılmış bir varlık olduğunu iddia etmiştir. Eunomius, Kutsal Ruh'un kendi müstakil şahsiyetinin (hypostasis) olduğunu söyleyerek onun Baba ve Oğul'dan ayrı bağımsız varlığına işaret eder. Eunomius Kutsal Ruh'un Baba'nın ve Oğul'un ortak eylemiyle varlığa geldiğini söyleyerek Kutsal Ruh'u özü ve doğası itibarıyla hiyerarşik olarak tesliste üçüncü sırada görür.⁴² Basil, Eunomius'un bu iddiaları karşısında yukarıda zikri geçmiş olan *Eunomius'a Karşı*'yı kaleme almıştır. Eunomius bu kitabında daha çok felsefi çıkarımlarla mantık kuralları çerçevesinde bu iddiasını temellendirmeye çalışmıştır. Basil de bu iddialara karşı bir reddiye niteliğindeki kitapta büyük oranda benzer yöntemi tercih etmiştir.

Ariusçuluğun başka bir kolu olan yarı-Ariusçularla bağlantılı olan Sebaste piskoposu ve Basil'in eski dostu olan Eustathius, Kutsal Ruh'un ilahiliğini reddedip onun Baba ile Oğul'dan hiyerarşik olarak aşağı oluşunu iddia ederken söylediği temel şey kutsal metinlerde Kutsal Ruh'un ilahiliğine işaret edecek herhangi bir kanıtın olmadığıdır. Bundan ötü-

⁴² Kaymaz, *Hristiyan Teolojisinde Kutsal Ruh*, 223-225.

rü kutsal metinlerde yer almayan bir öğreti ya da bilgiyi kabul etmesi mümkün değildir.⁴³ İşte Basil'in esasında Kutsal Ruh'un ilahi oluşunu ispat için yazılı olmayan geleneğe başvurması büyük oranda bu durumla ilişkilidir. Zira Basil de çok iyi bilmektedir ki kutsal metinlerde Kutsal Ruh'un Baba ve Oğul ile eşit derecede ilahi bir varlık oluşu konusunda herhangi bir delil mevcut değildir. Kutsal metinler dışında Hristiyan ilahiyatına kaynaklık teşkil edecek tek şey gelenektir. O da geleneği Kutsal Ruh'un tanrılığına götürecek bir araç olarak kullanmıştır.

Kanaatimizce Basil'in yazılı olmayan gelenek vurgusu anlatılan bu altyapı/bağlam çerçevesinde düşünüldüğünde onu anlama yönünde kapı aralanacaktır. Zira başlangıç itibarıyla Basil'in gelenek hakkındaki temel düşünceleri –Athanasius gibi– çağdaşı Hristiyan teologlarından çok farksız değildir. Sonraki dönemde ise Basil'i kendisinden önceki teologların geleneğe bakışlarından ayıran tek fark geleneği kutsal metinlerin alternatifi olarak ikincil bir kaynak olarak görmesidir. Yani Basil daha öncesinde yazdığı *Eunomius'a Karşı*'da diğer Hristiyan teologlar gibi geleneği kutsal metinlerden ayırmazken *Kutsal Ruh Üzerine*'de bu ayrımı açıkça ortaya koyar. Kutsal Ruh'un tanrılığı kutsal metinlerde yer almıyorsa –ki yer almıyor– o zaman en az onun kadar değerli olan gelenek bize bu bilgiyi vermektedir.

Buraya kadar durum anlaşılabilir ve açıklanabilir bir durumdadır. Basil'in yazdıkları konusunda bizi zorlayan husus işte bu bahsini ettiğimiz yazılı olmayan geleneğin nasıl aktarılacağıdır. Kanaatimizce asıl problem Kutsal Ruh'un tanrılığı henüz o dönemde halka açık bir biçimde ifşa/ilan edilmediğinden Basil'in bu bilgiye nasıl ulaştığını açıklamadaki zorluğa dayanmaktadır. Basil'in bu geleneğin “musterio” biçiminde aktarıldığı şeklindeki iddiası işte bu sebepten ötürü anlaşılması zor bir kavram olarak görülmüştür. Mendiante ve Hanson'ın bu kavrama “gizli bir biçimde” anlamı vermelerinin sebebi açıktır. Buna göre Basil, Kutsal Ruh'un tanrılığının tüm kesimler tarafından henüz açıkça bilinmediğinin farkında olduğundan bu bilginin sadece belli kesimler tarafından bilindiğini ve aktarıldığını söyleyerek deyim yerindeyse bu işten sıyrıldığını

⁴³ Kaymaz, *Hristiyan Teolojisinde Kutsal Ruh*, 271-272.

düşünmüşlerdir. Florovsky ve onu takip eden diğer araştırmacılar ise Basil'in "musterio" kavramıyla büyük oranda kilisedeki sakrametleri kastettiğini düşünmüşlerdir ve onlara göre Basil Kutsal Ruh'un tanrılığı öğretisinin sakramentlerin içerisinde muhafaza edildiğini kastetmiştir. Yani her ne kadar kutsal metinlerde olmasa bile kilisedeki pratiklerde ve litürjik gelenekte bu öğretinin mevcut olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla Mendiante'nin söylediği gibi kilisede sadece seçkin bir sınıf tarafından aktarılan özel bir öğreti ya da uygulama yoktur.

Mendiante ve Hanson'un Basil hakkındaki iddialarının temelsiz olduğunu düşünmekteyiz. Öyle ki özellikle 2. ve 3. yüzyıllarda kilisenin heretik kabul ettiği gnostik akımlara bakılırsa ana akım kilisede benzer şekilde gizli ya da sır bilginin mevcut olabileceği çok doğru gözükmemektedir. Basil'in Kutsal Ruh'un ilahiliğini savunduğu bu kitapta gerçekten bu iddiada olsa idi sonraki dönem muhaliflerinden bu tip eleştiriler gelmesi beklenirdi. Bundan dolayı biz, bağlam düşünüldüğünde bu görüşlerden ikincisinin daha isabetli olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü Basil'in konunun devamında doksoloji konusu ile alakalı söyledikleri "musterio" kavramının da bu minvalde düşünülmesi gerektiği izlenimini vermektedir. Çünkü hatırlanacağı üzere o, kilisede doksoloji duasının Kutsal Ruh'un Baba ve Oğul ile eşitliğini vurgulayan biçiminden bahsetmişti ve bunun gelenek yoluyla aktarıldığını söylemişti. İşte "musterio" kavramı kilisede ayin ve duaların olduğu litürjik gelenek ilişkili olduğu izlenimini vermektedir. Bu bağlamda Basil'e göre Kutsal Ruh'un tanrılığı kilisede gizem olarak da tanımlanan sakramentlerin içerisinde vardır ve bu sakramentler yoluyla sonraki dönemlere aktarılmaktadır. Basil'i bu yola sevk eden temel saik çok büyük oranda muhaliflerine karşı bir cevap verme ihtiyacından doğmuştur diyebiliriz. Fakat bunun yaparken kullandığı "musterio" ifadesi en azından bu bağlamda çok bilinen bir kullanım olmadığı için mezkûr iddialar ortaya çıkmıştır. Çünkü "musterio" kavramı hem kelime anlamı itibarıyla hem de Basil'in kullandığı bağlam itibarıyla farklı manalara gelecek bir mana çeşitliliğine sahiptir.

Sonuç

Hristiyan ilahiyatının çok sancılı bir dönemi olsa da birçok öğretinin resmi kredolar halinde kabul gördüğü 4. yüzyıl önemli teologların yaşadığı bir dönem olmuştur. İznik Konsili sonrasında kristolojik tartışmaların etkisi sürerken bir süre sonra Kutsal Ruh'un doğası ve konumu da kilise gündeminde önemli bir yer edinmiştir. Bu bağlamda, Kutsal Ruh'la ilgili tartışmaların en önemli taraflarını, bir yanda post-Ariusçu gruplar, diğer yanda ise başta Basil olmak üzere İznik inancının savunucuları olarak öne çıkan Kapadokya Babaları oluşturmuştur.

Teslisin henüz tekemmül etmediği bu dönemde özetle Kutsal Ruh'un yaratılmış bir varlık olduğunu ve Baba ile Oğul'dan özü itibarıyla farklı olduğunu düşünen Ariusçu grupların karşısında onun ilahiliğini ve Baba ve Oğul'dan ayrılmazlığını savunan Basil vardır. Bu ortam Basil'in yazdıkları okunduğunda akılda tutulması gereken noktadır. Birçok farklı teoloğun yazdıklarında olduğu gibi Basil'in de kitaplarında bu konjonktürün dikkate alınması gerekir. Yani Basil *Kutsal Ruh Üzerine* adlı kitabında geleneğe yeni bir bakış açısı getirdiğinde, yine bu geleneğin içerisinde Kutsal Ruh'u Baba Tanrı ve Oğul ile eşitleyen bir doksoloji olduğunu iddia ettiğinde amacının ne olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Basil'in yazılı geleneğin aktarılmasında yol olarak ifade ettiği "musterio" kavramı ilk dönem araştırmacılar arasında Basil'in Ariuşçular karşısında deyim yerindeyse Kutsal Ruh'un ilahiliği konusunda düştüğü durumu "gizli gelenek" bahanesiyle kotarma girişimi olarak düşünülmüştür. Fakat yakın dönemde bu hususta yapılmış önemli çalışmalar bu iddianın temelsiz olduğunu savunmuştur. Basil'in, kutsal metinlerde Kutsal Ruh'un ilahiliği konusunda kanıt bulamadığı doğrudur. Fakat Basil'in bu problemi aşmak için Kutsal Ruh'un ilahiliği öğretisinin sıradan Hristiyanlardan gizlenen sadece belli seçkin kesimin bildiği yazılı olmayan gizli bir aktarım yoluyla geldiği iddiası doğru değildir. Basil'in burada yaptığı şey kilisedeki litürjik gelenekten bir doktrin çıkarma çabasıdır. Yani ona göre kilisedeki sakramentlerde Kutsal Ruh, Baba ve Oğul'dan ayrılamaz ilahi bir varlık biçiminde tasavvur edildiğinden bu doktrinin kabul edilmesi gerekir. Musterio kavramı da kilisede gizem olarak görülen sakrament-

lerle yakın ilişkilidir. Hatta gizem olarak tercüme edilebilecek bu kavram sakramentlerle zaman zaman eş anlamlı dahi kullanılmıştır. Dolayısıyla bize göre Basil'in yaptığı kilisedeki pratik üzerinden bir doktrin üretme girişimidir. Bunu da kutsal metinlerde açık bir delil bulamadığı Kutsal Ruh'un ilahiliği üzerinden yapmıştır.

Kaynakça

- Athanasius. *Festal Letters*. ed. Philip Schaff. Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library, 1887.
- Ayres, Lewis. *Nicaea and Its Legacy: An Approach to Fourth-Century Trinitarian Theology*. Oxford: Oxford Univ. Press, 2009.
- Basil. *Against Eunomius*. Washington, D.C.: Catholic University of America Press, 2011.
- Basil. "De Spiritu Sancto". çev. Blomfield Jackson. *Nicene and Post-Nicene Fathers*. ed. Henry Wace - Philip Schaff. Buffalo, NY: Christian Literature Publishing Co., 1865.
- Clement of Alexandria. "The Stromata". çev. William Wilson. *Ante-Nicene Fathers*. ed. Roberts Alexander vd. Buffalo, NY: Christian Literature Publishing Co., 1885. <https://www.newadvent.org/fathers/02101.htm>
- Deferrari, Roy J. "The Classics and the Greek Writers of the Early Church: Saint Basil". *The Classical Journal* 13/8 (1918), 579-591.
- "Doxology". *Encyclopedia Britannica*. Erişim 20 Temmuz 1998. <https://www.britannica.com/topic/doxology>
- Eusebius. "Church History". çev. Arthur Cushman McGiffert. *Nicene and Post-Nicene Fathers*. ed. Philip Schaff - Henry Wace. Buffalo, NY: Christian Literature Publishing Co., 1890.
- Florovsky, Archpriest Georges. "The Function of Tradition in the Ancient Church". *Bible, Church, Tradition: An Eastern Orthodox View*. 1/73-92. Vaduz: Büchervertriebsanstalt, 1987.
- Hanson, R. P. C. "Basil's Doctrine of Tradition in Relation to the Holy Spirit". *Vigiliae Christianae* 22/4 (Aralık 1968), 241-255.
- Irenaeus. "Against Heresies". çev. Roberts Alexander - William Rambaut. *Ante-Nicene Fathers*. ed. Alexander Roberts vd. Buffalo, NY: Christi-

- an Literature Publishing Co., 1885. <https://www.newadvent.org/fathers/0103110.htm>
- Jebaseelan, John. “Understanding St Basil of Caesarea’s Reference to Secret and Unwritten Apostolic Tradition in On the Holy Spirit.” *Phronema* 33/1 (2018), 91-102.
- Kaymaz, Yunus. *Hristiyan Teolojisiinde Kutsal Ruh*. Ankara: Eskiyeeni Yayınları, 2023.
- Kaymaz, Yunus. “Makedonyusçular ya da Pneumatomachi’lerin (Ruh’la Savaşanlar) Kutsal Ruh Hakkındaki Görüşleri Üzerine Bir İnceleme”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 21/2 (30 Eylül 2021), 1019-1044. <https://doi.org/10.33415/daad.961052>
- Kutsal Kitap*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 3. Basım, 2003.
- Mendieta, Emmanuel Amand de. “The Pair Κηρυγμα and Δογμα in the Theological Thought of St. Basil Of Caesarea”. *The Journal of Theological Studies* 16/1 (1965), 129-142.
- Mendieta, Emmanuel Amand de. *The “Unwritten” and “Secret” Apostolic Traditions in the Theological Thought of St. Basil of Caesarea*. Oliver & Boyd, 1965.
- Parry, Kenneth. “Written and Unwritten Tradition”. *Depicting the Word: Byzantine Iconophile Thought of the Eighth and Ninth Centuries*. Leiden: Brill, 2000. <https://brill.com/display/title/592>
- Valliere, Paul. “Tradition”. *Encyclopedia of Religion*. ed. Lindsay Jones. 13/9267-9270. Farmington, Hills, MI: Thomson Gale, 2005.